पदांशवर्णरचनाप्रबन्धेष्वस्फुटक्रमः ।

असंलक्ष्यक्रमव्यङ्ग्यो ध्वनिस्तत्र पदांशप्रकृतिप्रत्ययोपसर्गनिपातादिभेदादनेकविधः । यथा—

'चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं
रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः ।
करं व्याधुन्वन्त्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं
वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर! हतास्त्वं खलु कृती ॥'

अत्र 'हताः' इति न पुनः 'दुःखं प्राप्तवन्तः' इति हन्प्रकृतेः ।

'मुहुरङ्गुलिसंवृताधरोष्ठं प्रतिषेधाक्षरविक्लवाभिरामम् ।
मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं तु ॥'

अत्र 'तु' इति निपातस्यानुतापव्यञ्जकत्वम् ।

ङ्ग्ययोः प्रत्येकापेक्षया । उभयापेक्षया तु द्वाविंशताविति द्रष्टव्यम् । 'अस्फुटक्रमः' इत्यस्य विवरणम् 'असंलक्ष्यक्रमव्यङ्ग्यः' इति । **चलापाङ्गामिति** । भ्रमरं प्रति दुष्यन्तस्योक्तिरियम् । **वेपथुमतीमतिचपलाम्** । **करं** व्याधुन्वन्त्याः शकुन्तलायाः । भ्रमरनिराकरणाय करव्याधूननम् । रतेः सुरतेच्छायाः सर्वस्वं प्रधानकारणम् । यद्वा रतौ सर्वस्वमिवादरणीयम् । यद्वा रतेः कामपत्न्याः सर्वस्वं युवजये परमसहायम् । **वयं** तद्दृष्टिस्पर्शादिवञ्चिताः । **तत्त्वान्वेषात्** तत्त्वपरीक्षातः । **हता** हतप्रायाः । अतिपीडिता इत्यर्थः । **कृती** धन्यः । यद्वा तत्त्वान्वेषात् तत्तत्कर्माकर्तृत्वस्यान्वेषात् मुहुर्विसंवादीच्छातो वयं हता इत्यर्थः । अत्र विप्रलम्भोत्कर्षो दुःखातिशयेन व्यज्यते । दुःखातिशयश्च हता इत्यनेन व्यज्यते । **अत्रेति** । 'हताः' इति प्रयुक्तम्, न तु 'दुःखं प्राप्तवन्तः' इति प्रयुक्तम् । तथात्वे प्रकृतोपयुक्तस्य दुःखातिशयस्य प्रतीतिर्न स्यात् । **हन्प्रकृतेरिति** । व्यञ्जकत्वमिति शेषः ॥ **मुहु-**

---

1. चलेति । हे मधुकर, वयमेवंविधाभिलाषचाटुप्रवणा अपि तत्त्वान्वेषणाद्वस्तुवृत्तेऽन्विष्यमाणे हता आयासमात्रपात्रीभूता जाताः । त्वं खल्विति निपातेनायत्नसिद्धं तवैव चरितार्थत्वमिति । तथाहि—कथमेतदीयकटाक्षगोचरा भूयास्म, कथमेषामस्मदभिप्रायव्यञ्जकं रहोवचनमाकर्ण्यात्, कथं हठादनिच्छन्त्या अपि परिचुम्बनं विधेयासेति यदस्माकं मनोराज्यपदवीमधिशेते तत्तवायत्नसिद्धम् । भ्रमरो हि नीलोत्पलधिया तदाशङ्काकातरां दृष्टिं पुनः पुनः स्पृशति । श्रवणावकाशपर्यन्तत्वाच्च नेत्रयोरुत्पलशङ्कानपगमात्तत्रैव ध्वनन्नास्ते । सहजसौकुमार्यत्रासकातरायाश्च रतिनिधानभूतं विकसितारविन्दामोदमधुरमधरं पिबतीति । अत्र हि भ्रमरस्वभावोक्तिरलंकारो रसानुगुणः ॥

---

१. 'असंलक्ष्य–' इत्यादिः 'एवमन्यत्र' इत्यन्तः पाठो ग-पुस्तके नास्ति. २. घ-पुस्तके तु 'पदांश–' इत्यत्र 'पदांशकः' इति पाठं प्रकल्प्य तदन्तं गद्यं श्लोकीकृत्य 'पदांशवर्ण–' इति कारिकायामुत्तरार्धत्वेन न्यस्तम्.